Írta: Báthory János
2011. február 01. kedd, 21:23 - Módosítás: 2011. február 05. szombat, 11:43

A múlt század 70-es éveinek cigánysággal kapcsolatos diskurzusának kedvenc témája volt az a kérdésfeltevés, hogy szociális vagy kulturális természetű-e a cigánykérdés? Nemzetiségként, etnikumként kell-e kezelni a cigányságot vagy hátrányos helyzetű társadalmi rétegként?

Jóhiszeműen feltételezhető, hogy jó szándékú emberek attól tarthattak, hogy a nyelv és a kultúra hangsúlyozása ürügyül szolgálhat a szegénységprobléma háttérbe szorítására, azaz, hogy az akkori hatalom néhány cigány nyelvű könyv kiadásával helyettesíti a nagyságrendekkel nagyobb összegekbe kerülő társadalmi felzárkóztató programokat.

Érthető, ha főképpen a cigány nyelvet beszélő cigány értelmiség arra törekedett, hogy a hatalom a cigányságot épp olyan „nemzetiség"-ként ismerje el, mint amilyennek a német, az akkor „délszláv"-nak nevezett szerb, horvát és szlovén, a román és a szlovák népcsoport számított.

A rendszerváltozást követően elfogadott kisebbségi törvény ennek a követelésnek eleget tett, hiszen ma hajszálra ugyanaz a szabályozás vonatkozik a cigányokra, mint a többi népcsoportra. De ami nagy eredménynek számított tíz éve, az túlhaladottnak mondható ma. Ma a törvényről beszélve a 97 %-os parlamenti „igen" szavazat ellenére a kritikák dominálnak, melyek éppenséggel néhány cigány vezető részéről a legélesebbek.

Olyan vélemény is elhangzott, hogy az akkori kormány rosszhiszeműen, szándékosan épített bele csapdákat a törvénybe, hogy kitoljon a cigányokkal. Ezt a véleményt nyugodtan a paranoia területére lehet utalni és más szakemberre bízni, de a tőövény nem kívánatos mellékhatásairól, diszfunkcióiról akkor is beszélni kell, ha egyesek ünneprontásnak értelmezik.

Cigány részről a legélesebb kritika azt teszi szóvá, hogy a törvény, miközben általánosságban egyenjogúsít, nem teszi lehetővé a valódi egyenjogúsághoz szükséges lépések megtételét, nem ad elég eszközt és pénzügyi garanciát a társadalmi felzárkózáshoz. Ez már a törvény előkészítésekor is fölvetődött, és a jogalkotók akkor sem vitatták, hogy ez így van, csupán azt hangsúlyozták, hogy ilyen mindenható funkciót a kisebbségi törvénytől nem is lehet elvárni.

A valódi egyenjogúság elérése, a halmozott társadalmi hátrányok leküzdése fontos cél, de nem törvényekkel, főként nem a kisebbségi törvénnyel érhető el. A törvénybe mégis bekerültek, nem utolsósorban a cigányság nyomására, olyan általános érdekvédelemre vonatkozó pontok, amelyek túlmutatnak az anyanyelv és az ehhez kötődő kultúra védelmén, és ez elegendő okot ad arra, hogy folyamatosan megfogalmazódjanak a törvénnyel szemben olyan elvárások, amelyeket nem képes kielégíteni. Így a csalódás a cigányság részéről előre beépült a törvénybe.

Érdemes azonban a kérdést megfordítva is feltenni: hátha nem az a baj, hogy a törvény a szociális érdekérvényesítés szempontjából gyenge, hanem az , hogy túlságosan is meg van terhelve olyan funkciókkal, amelyek nem erre a törvényre tartoznak, és ezáltal háttérbe szorul a legfőbb célja: az anyanyelv és az ahhoz kapcsolódó kultúra védelme?

A törvény tervezése kezdetén el kellett dönteni, hogy milyen irányba indulunk. Egyik lehetőség az lett volna, hogy a lehető legrészletesebben felsoroljuk a nyelvi és kulturális jogokat és az ezekhez kötődő állami és önkormányzati kötelezettségeket. A szomszédos országok ebbe az irányba indultak el, amikor nem általános kisebbségvédelmi törvényeket, hanem nyelvtörvényeket fogadtak el.

/Más kérdés, hogy ezek a nyelvtörvények inkább az államnyelvet védik a kisebbségi nyelvektől!/ Magyarország más irányba indult el: létrehozta azt az érdekképviseleti struktúrát, a kisebbségi önkormányzatokat, amelyek jogszabályokban rögzített módon képesek - legalábbis a jogalkotó szándéka szerint kialkudni a törvényben általánosan megfogalmazott jogok helyi és országos szintű valóra váltását.

A cigányság nyelvi megoszlása, az a tény, hogy a magyarországi cigányság többsége magyar anyanyelvű, nagymértékben meghatározta ezt az utat. Ugyanez volt a fő oka annak, hogy a

törvényben alkalmazott kisebbség-definíciónak nem meghatározó eleme a saját nyelv, mivel ez kizárta volna a cigányság túlnyomó részét kitevő magyar anyanyelvűeket a törvény hatálya alól. Ennek következtében tömegesen kerültek választott funkcióba olyanok, akik nem beszélik az adott kisebbség nyelvét. Nem lehet azon csodálkozni, hogy számukra nem az anyanyelv védelme, hanem más problémák a fontosak. Az önkormányzati rendszer funkciójának ez a torzulása -hogy tudniillik az anyanyelvi problémák háttérbe szorulnak, minden népcsoportnál megjelenik.

A cigány önkormányzatok esetében ez fokozottan így van, részben azért, mert többségük magyar anyanyelvű, hasonlóan azokhoz, akiket képviselnek, részben pedig azért, mert olyan szociális terhek nyomják őket, amilyenek a többi népcsoportot nem, vagy összehasonlíthatatlanul kevésbé. Érthető, ha még az oláhcigány és a beás közösségek kisebbségi önkormányzati tisztségviselői számára sem az anyanyelv védelmével kapcsolatos problémák a legfontosabbak.

Valójában csak létrehozásuk történik a kisebbségi törvény bázisán, szerteágazó szociális érdekképviseleti tevékenységük már nem. Ha csak a jól működő, tehát valóban a közösségért dolgozó cigány önkormányzatok tevékenységének tematikáját nézzük, abban dominálnak a szociális és a valódi vagy vélt diszkriminációval kapcsolatos ügyek, aztán az oktatás általános, tehát nem a cigány vagy beás nyelvvel és kultúrával kapcsolatos problémái.

Ne essék félreértés: nem arról van szó, hogy általában túl sokat foglalkoznak a szociális és emberi jogi problémákkal, hanem az, hogy egy nem e célból létrehozott intézmény keretében teszik ezt, miközben az anyanyelvi kultúra veszélyeztetettsége növekszik. A népszámlálás adatai szerint azok száma, akik a cigánysághoz tartozónak mondják magukat, dinamikusan növekszik, miközben a nyelvmentő erőfeszítések ellenére a cigány vagy a beás nyelvet beszélők együttes száma gyakorlatilag stagnál a tíz évvel ezelőtti adatokhoz viszonyítva.

Az anyanyelvi kultúrák veszélyeztetettsége új dimenzióba kerül a globalizáció előrehaladásával. Vitatkozhatunk arról, hogy az Európai Unió bővítése része-e a globalizációnak vagy éppenséggel ellene ható folyamat, tekintve, hogy a nyelvi és kulturális sokféleség fontos helyet foglal el az európainak mondott értékrendszerben. A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája hosszú viták után a cigány nyelvet is védi. A cigányság ügye valóságos karriert futott be az európai fórumokon. A 90-es évek elején még több hónapos lobbi-munkára volt szükség ahhoz, hogy fontos dokumentumokban egyáltalán megjelenjék a téma, akár egy mondat erejéig. Az egy mondatból aztán bekezdés lett, és ma ott tartunk, hogy a kisebbségi problematika kis túlzással azonos a cigányüggyel.

Tudnunk kell azonban, hogy ez a figyelem is javarészt a szociális integrációra irányul, és az EU-t jobban érdekli az, hogy ne induljanak el szegény cigány bevándorlók a gazdagabb országok felé, mint az, hogy az anyanyelvi kultúra megmarad-e vagy eltűnik. Az európai integráció elvileg kitűnő alkalmat kínál arra, hogy egy terület nélküli, diaszpórában élő nép, mint a cigányság, nyelvileg és kulturálisan egységesedjék és megerősödjék. Nincs sem technikai, sem politikai akadálya ma már műholdas szórású cigány nyelvű TV-program sugárzásának. Legfőbb akadály az, hogy a magyar, a sváb, a román, a cigány, a katalán és a többi gyerek egyaránt a „Cartoon Network"-öt nézi.

Ha olyan erős pozíciójú nyelvek, mint a francia vagy a német védelemre szorulnak az angol-amerikai világnyelvvel szemben, mi lesz a közepes vagy kis nemzetek nyelvével, nem beszélve a kisebbségek nyelvéről?! A kisebbségi nyelvi közösségek kettős nyomás alatt élnek: ki vannak téve a globalizáció egységesítő folyamatainak, valamint a többségi nemzet asszimilációs nyomásának is. Egy nyelvi kisebbséghez tartozó gyereknek meg kellene tanulnia egy vagy két EU nyelvet, a többségi nemzet nyelvét, saját irodalmi nyelvét, ráadásul még azt a dialektust is, amelyet közvetlen környezete beszél. Magyarországon nem egyedi, amikor nemzetiségi szülők az anyanyelv elhagyását kérik az iskolától azzal, hogy valami hasznosabb világnyelvre tanítsák inkább a gyereket...

Magyarország esetében közismert, hogy a cigány nyelv a többi kisebbség hátrányos pozíciójú nyelvénél is hátrányosabb helyzetben van az egységes irodalmi nyelvvel, és ennek oktathatóságával kapcsolatos nehézségek miatt. A cigány nyelvek reformjának lendülete elakadt, a nyelv hazai prófétái mintha elfáradtak volna, apostolai nincsenek elegendő számban.

A nyelvfejlesztés keserves dolog, rengeteg tanulást, évtizedekig tartó rosszul fizetett aprómunkát követel valamely akadémiai hátsó szobában. . . Vonzóbb a politikai karrier, az elnöki, főtitkári pozíció, a kétszázas szókincsű emberi jogi mozgalom nemzetközi pezsgése. .. Arról persze lehet beszélni, hogy kapott-e és kap-e a cigány nyelvek fejlesztése elegendő intézményes segítséget a magyar tudományosság részéről, de az biztos, hogy magát a nyelvfejlesztési munkát csak anyanyelvű nyelvészek végezhetik el, helyettük más nem fogja, mert nem is tudja elvégezni.

Az egységes cigány irodalmi nyelv ügye mintha európai fórumokon is leértékelődött volna! Nem hallani a 70-es, 80-as évekre jellemző pezsgő vitákról a nyelvvel kapcsolatban, annál inkább a nemzetközi érdekképviseleti szervezetek pozícióharcairól. Többet arról, hogy ki és hogyan kerülhet be ezekbe, milyen intézményes kereteket kapjon, hogyan finanszírozzák, és

kevesebbet arról, hogy mi lesz az ezekben folyó tevékenység tartalma.

A vázlatszerűen jelzett problémák ellenére Magyarországon az elmúlt tíz év eredményeiről is lehet beszélni. Evidenciává vált a cigányságnak a többi népcsoporttal egyenrangú státusza. Ha a vita ezzel kapcsolatban újra kezdődik, erről a pontról indul ki. A nyelvvel kapcsolatos nehézségek ellenére a cigány nyelvek használata polgárjogot nyert és a tíz évvel ezelőtti állapotokhoz viszonyítva összehasonlíthatatlanul jobb a pozíciója. Romológiai tanszékek vannak, ahol a cigány nyelvek oktatásán kívül fontos nyelvészeti, nyelvszociológiai kutatások folynak. Nagy számban tesznek cigány nyelvből állami nyelvvizsgát. A cigány nyelvű kiadványok terjedelme dinamikusan nő, és ez még akkor is eredmény, ha pl. egy teljes bibliakiadás gyakorlati hasznával kapcsolatban kétségek támaszthatók.

Noha a több cigány lap egyike sem vállalta föl a domináns cigány nyelvűséget vagy a kétnyelvűséget, majdnem mindegyiknek van állandó cigány vagy beás nyelvű rovata. A Rádió C sajnos a kezdeti próbálkozások után visszalépett e téren. De az egyik legnagyobb eredmény a cigány rockzene térhódítása. Megkockáztatom, hogy a cigány nyelvű és zenei világú rockzene több nyelvi megerősítést ad, mint a folyóiratok irodalmi melléklete.

Megjegyzendő, hogy a cigány rockzene magyar környezetben is népszerű. A cigány zenefolklór esetében már nem is országos, hanem európai, sőt globális karrierről beszélhetünk, ugyanígy a dzsessz és a komolyzene tekintetében. A cigány naiv művészet és professzionális képzőművészet eredményei is ismertek. Noha Európa más országában is akadnak tehetséges cigány művészek, talán nem vádolnak meg nemzeti elfogultsággal, ha megjegyzem, hogy a magyarországi cigány szellemi teljesítmény egyedülálló.

EU-csatlakozásunkat említve eredményként említem annak a méltánytalan gyakorlatnak a fokozatos helyrebillenését, amelyet az egyoldalú számonkérés jellemzett és részben még ma is jellemez.. Egy holdról jött űrlakó azt hihetné, hogy cigányság tekintetében az EU országaiban minden rendben van, csak a barbár keleti országokat kell számon kérni, fegyelmezni, kényszeríteni. Még a legutóbbi monitoring vizsgálat /Európa Tanács/ is úgy indult, hogy a nyugat-európai jóléti államok kimaradtak volna belőle.

Magyar kezdeményezésre minden európai államra kiterjedő jelentés készült, amely a méltányosságnak megfelelően az EU tagállamok gyakorlatát is kritikus szemmel elemezte. Az Európai Roma Jogok Központjának jelentéseiből is tudhatjuk, hogy ezekben az államokban is van még bőven tennivaló ezen a téren. Teljes jogú uniós tagságunk nemcsak további

kötelezettségeket jelent, hanem nagyobb beleszólást is. Egyáltalán nem elképzelhetetlen, hogy szlovákiai, csehországi vagy magyarországi cigány szakemberek vizsgálják meg pl. a franciaországi cigányság helyzetét, nem hagyva ki Strasbourg városát sem.

(***Forrás: A cigány nyelv és kultúra megmaradásának esélyei a globalizáció folyamatában /kethanodrom 2003/5. szám)***